

Μνήμων

Τόμ. 9 (1984)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΑΛΕΞ. ΚΙΤΡΟΦ: 'Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ● Η. FLEISCHER — ΑΡ. ΣΤΕΡΓΕΛΛΗΣ (έπιμ.): 'Ημερολόγιο Φαίδωνα Μαηδώνη (24.6-10.9. 1944) ● LARS BÆRENTZEN: 'Η λαϊκή υποστήριξη του ΕΑΜ στο τέλος της Κατοχής ● Γ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ: Πολιτικές προοπτικές και δυνατότητες μετά την άπελευθέρωση ● Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: 'Εταιρεία 'Ελληνικής 'Ατμοπλοίας (1857-1869). 'Υποθέσεις έρευνας και προβληματική ● Γ. ΜΠΑΦΟΥΝΗΣ: Γάμοι στην 'Ερμούπολη (1845 - 1853). Δημογραφικά φαινόμενα μίας μοντέρνας πόλης του ελληνικού 19ου αιώνα ● Μ. ΧΡ. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ: «'Ο θάνατος του Δημοσθένους» του Ν.Σ. Πίκκολου και ο Γρηγόριος Παλαιολόγος ● Α. ΠΟΛΙΤΗΣ: 'Ο πεζός λόγος. Δύο μαρτυρίες για το 1945
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1978

ΑΘΗΝΑ 1984

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ. Δύο μαρτυρίες για το 1945

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.277](https://doi.org/10.12681/mnimon.277)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΟΛΙΤΗΣ Α. (1984). Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ. Δύο μαρτυρίες για το 1945. *Μνήμων*, 9, 255–266.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.277>

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

—Δύο μαρτυρίες για τὸ 1945—

Μαρτυρίες, ἀφηγήσεις, ἀπομνημονεύματα, πού νὰ φανερώσουν στάσεις προσωπικὲς ἢ συλλογικότερες στὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς καὶ τοῦ Ἐμφύλιου, οὔτε λείπουν, μὰ καὶ ὀλοένα πολλαπλασιάζονται. Ἐκτὸς τῆς σκοπιᾶς τοῦ ἱστορικοῦ παρατηρητῆ, ὁ ἀριθμὸς τους ἀποτελεῖ καὶ τὸ πιὸ ἀντικειμενικό, ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι, τεκμήριο τῆς ἔντασης πού χαρακτηρίζε τοῦτα τὰ δέκα χρόνια: σημάδεψαν γιὰ καλὰ τὴ μνήμη ὅσων τὰ ἔζησαν, καὶ ἄφησαν πυκνὰ ἀποτυπώματα. Καὶ φαίνεται ὅτι μέσα ἀπὸ μία διαδικασία μὴ παραδοχῆς τῶν τετελεσμένων, ὁ χρόνος κατανοῦσε ἕνα διαρκὲς παρόν: γιὰ τὸν ἄνθρωπο τοῦ 1949, τὸ 1940 ἦταν μόνο χτές — κι αὐτὴν τὴν ψυχολογικὴ παρατήρηση, πού τὴν κρατῶ ἀπὸ ἰδιωτικὲς κουβέντες, ἦρθε νὰ τὴν ἐπιβεβαιώσει μιὰ ἀντίστοιχη αἴσθηση τῶν πρώτων χρόνων τῆς δικτατορίας.

Φόβοι καὶ ἐλπίδες, συντριβὲς καὶ θρίαμβοι, ἀνάδευαν ὀλοένα τὸν συναισθηματικὸ κόσμο καὶ δὲν τὸν ἄφηναν νὰ στομαῶσει· «τὰ σπλάχνα τους κι ἡ θάλασσα ποτὲ δὲν ἠσυχάζουν». Ὡστόσο ἡ φόρτιση αὐτὴ βάρυνε, τελικὰ, τὴν ἐκφορὰ τοῦ λόγου. Κι ἀκόμα περισσότερο τὴ βάρυνε ὁ βαθὺς διχασμὸς τῆς κοινωνίας σὲ δύο ἄνισα — ἀπὸ κάθε ἄποψη — κομμάτια. Οἱ κάθε λογῆς μαρτυρίες χρωματίστηκαν ἀνάλογα μὲ τὴν ὑφή, μὲ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διχασμοῦ καὶ τῶν ὑποδοχῶν πού δημιούργησε: ἂν ὁ ἀριστερὸς λόγος μπόρεσε ἔτσι νὰ βρεῖ μιὰ διέξοδο πρὸς τὸ συναίσθημα, ὁ λόγος τῆς δεξιᾶς φορτίστηκε μὲ τὴ ρητορεία καὶ τὴν ὕβρι.

Κείμενα λοιπὸν σὰν κι ἐτοῦτα πού παρουσιάζονται ἐδῶ, δὲν ἀποτελοῦν τὴν πλειοψηφία. Ἐκτὸς τῆς μιᾶς ξεφεύγουν ἀπὸ τὸν αὐστηρὰ ἰδιωτικὸ χῶρο, ἀφοῦ γράφτηκαν μὲ σκοπὸ νὰ κοινοποιηθοῦν: ἐκθέσεις, πρὸς τὸν Διεθνῆ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ ἢ πρώτη, πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ ἢ δεύτερη. Συναμα εἶναι σύντομα, καὶ ἀναφέρονται σὲ περιορισμένο θέμα: ἡ συντάκτρια — ἀπλὴ ἐθελόντρια ἀδελφῆ — γνώριζε, ὅπως κι οἱ περισσότερες ἐθελόντριες, νὰ λησμονᾷ τὴν κοινωνικὴ τῆς θέση καὶ νὰ σέβεται τὴν ἱεραρχία — δὲν ἦταν δικὴ τῆς δουλειὰ νὰ παρουσιάσει συνθετικὰ τὸ ζήτημα, οὔτε νὰ ὑπομνήσει τίς προεκτάσεις του. Ἐπειτα, ὅπως διαπιστώνεται κι ἀπὸ τὴν πρώτη ματιά, ἤξερε πῶς ἐκφράζεται κανεὶς ἀπλά, ὀρθὰ καὶ παραστατικὰ· οἱ κάποιες ἀνακολουθίες στὴν ἀφήγηση ὀφείλονται προφανῶς σὲ ἀδυναμίες τῆς μνήμης ἢ σὲ πιθανὴ πίεση τοῦ χρόνου, δὲν γίνονται γιὰ νὰ μεγεθύνουν ἢ νὰ παραποιήσουν τὰ φαινόμενα. Τὸ κυριότερο, γράφει προκειμένου νὰ ἐκθέσει, ὄχι νὰ πείσει. Εἴτε γιὰ τὴ θεωροῦσε πῶς ἀπευθύνεται πρὸς ὁμοϊδέατες, εἴτε καὶ γιὰ τὴ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ διανοηθεῖ κὰν πῶς σῶφρονες ἄνθρωποι ἐνδέχεται νὰ σκέφτονται διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν ἴδια.

Έτσι τὰ κείμενα αὐτὰ μᾶς βοηθοῦν νὰ συλλάβουμε πῶς διαμορφώνονταν καὶ ὠριμαζαν οἱ συνειδήσεις μέσα σ' ἓναν περίγυρο τῆς ὑψηλῆς ἀστικῆς τάξης —αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος τῆς συντάκτριας— ποὺ διόλου δὲν ἔνιωθε νὰ ἀπομακρύνθηκε, ἔστω καὶ μιὰ στιγμή, ἀπὸ τὸν δρόμο τοῦ καθήκοντος. Τὰ γεγονότα ἦταν ἀπλὰ καὶ διαυγῆ: δύο τὰ στρατόπεδα· τὸ δικό της, ποὺ τὸ χαρακτήριζε ἡ καλοσύνη καὶ ὁ ἀνθρωπισμός, καὶ τὸ ἀντίπαλο, ποὺ τὸ χαρακτήριζε ἡ σκαιότης καὶ ἡ ἀπανθρωπιά. Θεωρεῖ αὐτονόητο καὶ δεδομένο πῶς κάποιες ἀξίες ποὺ τὶς βίωνε ἡ ἴδια καὶ ὁ κοινωνικὸς της περίγυρος —ἡ καθαριότητα, ἡ ὑγιεινομικὴ περίθαλψη, οἱ καλὲς συγκοινωνίες, κλπ.— μπορούσαν νὰ γίνουν κοινὸ ἀγαθὸ, ἀρκεῖ νὰ ἐξέλιπε ἡ κακοπιστία τῆς ἀντίπαλης παράταξης. Οἱ ἀνεπάρκειες τῆς ἐλληνικῆς ἀγροτικῆς ἢ καὶ μικροαστικῆς ζωῆς —παραμόνιμο στοιχεῖο τῆς κοινωνίας, ὡς περίπου τὶς μέρες μας— δὲν ἐντάσσονταν στὸ ὀπτικὸ τῆς πεδίο. Λοιπὸν ἡ πείνα, ἡ δυστυχία, ἡ κακομοιριά ποὺ τολάνιζε τοὺς χωρικοὺς ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου καὶ μόνο. Μὲ κόπο καὶ καλὴ θέληση μπορούσε νὰ ξαναβρεθεῖ τὸ νῆμα ποὺ —ὑποτίθεται— κόπηκε τὸ 1940· ὅσο γιὰ τὴν ἀντίπαλη παράταξη, τὸ ὅποιο φούντωμά της ὀφείλεται κι αὐτὸ στὶς συνθήκες τοῦ πολέμου: μὲ λίγη κατανόηση, μὲ τροφή, φάρμακα καὶ φροντίδες, τὸ κακὸ θὰ ὑποχωροῦσε. Φυσικὰ λίγοι στὴν παράταξή της διέθεταν τὴν κριτικὴ ματιά, τὴν ἐμπειρία καὶ τὴν πολιτικὴ διαίσθηση τοῦ Chris Woodhouse ὥστε νὰ καταλάβουν πῶς κάποιες ἀπὸ τὶς ρίζες τοῦ Κ.Κ.Ε. θρέφονταν ἀπὸ παράγοντες θετικούς. Τὰ ὅσα ἔβλεπε ἦταν γι' αὐτὴν τὰ μόνα γεγονότα, καὶ στὴ συνειδήσή της τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀποτελοῦσαν τεκμήρια ἱκανὰ καὶ ἀρκετά.

Παράλληλα τὰ κείμενα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ οἰκειωθοῦμε καλύτερα μὲ περιστατικὰ καὶ πραγματικότητες ποὺ ὁ ρητορικὸς τόνος τῶν καταγγελιῶν τῆς δεξιᾶς τὰ παραμόρφωσε, ἐνῶ συνάμα ἡ ἀριστερὰ ἔτεινε νὰ τὰ ἀποθῆσει ἀπὸ τὴ μνήμη της ἢ νὰ τὰ ἐξαγνίσει, χάνοντας ἔτσι, συχνά, τὸν καθεαυτὸ πολιτικὸ της λόγο κάτω ἀπὸ μία ἐπίφαση ἠθικῆς. Ἄν οἱ συμπληγᾶδες τῆς ἦττας προσφέρουν μία ἐπαρκὴ ἐξήγηση γιὰ τὴν τότε στάση της, σήμερα μία ἀνάγνωση ποὺ θὰ ἀντλοῦσε ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ μονάχα κάποια «ἀντικειμενικὴ» ἀλήθεια ἢ ἀντίθετα, τὸ τεκμήριο τῆς «ἰδεολογίας» καὶ τίποτε περισσότερο, θὰ ἀποτελοῦσε μὲν ἰδεολογικὴ καὶ ὄχι ἱστορικὴ ἀνάγνωση.

Μὲ αὐτὰ δὲν ἐννοῶ πῶς ἡ ἱστορία εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἰδεολογίας. Ἄν εἶναι δυνατόν.

Οἱ δύο αὐτὲς μαρτυρίες ἔφτασαν ὀλίγετα τυχαῖα στὰ χέρια μου. Εἶναι φωτοτυπίες —ἀρκετὰ παλιές— τῶν δακτυλόγραφων ὀρισμένα μικρολάθη τῆς γραφομηχανῆς καὶ κάποιες ὑφολογικὲς βελτιώσεις εἶναι διορθωμένα μὲ τὸ χέρι, προφανῶς τῆς συντάκτριας. Τὰ ἐκδίδω ὅπως ἀκριβῶς εἶναι, ἐνοποιώντας, καὶ κάπου κάπου ἀπλοποιώντας τὴν ὀρθογραφία. Ὡστόσο ἀπαλείφω ὅλα τὰ κύρια ὀνόματα, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ἀντιπρόσωπου τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, καὶ ὅσα εἶναι ψευδώνυμα.

Ὁ συνάδελφος κ. Hagen Fleischer εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μὲ πληροφορήσει πῶς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ εἶναι προσιτά, στὴ Γενέβη.

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

1

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΝ ΤΗΣ ΛΑΖΑΡΙΝΑΣ

Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες, ἀφοῦ φθάσαμε στὴν Λάρισα μάθαμε πὸς κάπου κοντὰ στὰ Τρίκκαλα ὑπῆρχε ἓνα μεγάλο στρατόπεδο μὲ πολλοὺς ὁμήρους.

Αὐτοὺς τοὺς ὁμήρους δὲν τοὺς εἶχε δεῖ κανεὶς, γιατί δὲν ἦταν δυνατόν νὰ πλησιάσει κανεὶς τὸ στρατόπεδο, καὶ ἐπομένως δὲν ἦταν δυνατόν νὰ πληροφορηθοῦμε οὔτε πόσοι ἦσαν μέσα οὔτε σὲ τί κατάσταση εὐρίσκοντο.

Τὸ στρατόπεδο αὐτὸ ἦταν στὴ Λαζαρίνα, σὲ 31 χιλ. ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα.

Ἐμεῖς, δηλ. ὁ κ. καὶ ἡ κ. Λαμπέρ, ἀντιπρόσωπος τοῦ Δ(ιεθνoῦς) Ἐ(ρυθροῦ) Σ(ταυροῦ), ἡ κ. —, ὁ κ. —, ὁ κ. —, καὶ Ἐγώ, ἐμέναμε στὴ Λάρισα, στὸ σπίτι τῆς κ. —, πὸν τὸ εἶχε θέσει στὴ διάθεση τοῦ κ. Λαμπέρ.

Μόλις ὁ κ. Λαμπέρ πῆρε αὐτὴ τὴ πληροφορία, ἔσπευσε ἀμέσως νὰ στείλει τροφή, φάρμακα καὶ σαποῦνι, τὰ ὁποῖα πῆγαν ἐκεῖ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Τὰ φάρμακα παρέλαβε ὁ γιατρός τοῦ στρατοπέδου, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀντάρτης Ἰταλός, τὸ δὲ σαποῦνι παρέλαβε ὁ στρατοπέδαρχος (ὁ ὁποῖος καὶ δὲν τὸ μοίρασε ποτέ, ὅπως πληροφορηθήκαμε ἀργότερα), κι ἔπειτα ὁ Κ. Λαμπέρ ἤρχισε ἀμέσως τὴ διαπραγμάτευση μὲ τὴν Κ.Ε. τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση αὐτῶν τῶν κρατουμένων. Ἐπίσης ἀπεφάσισε ἀμέσως νὰ πᾶμε τὴν ἐπομένη νὰ ἐπισκεφθοῦμε τὸ στρατόπεδο.

Πράγματι, τὴν ἄλλη μέρα ξεκινήσαμε γιὰ κεῖ.

Ἐπειδὴ ὁ κ. καὶ ἡ κ. Λαμπέρ ἔπρεπε γιὰ πολὺ ἐπείγοντα καὶ σοβαρὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦσαν τὸ στρατόπεδο, νὰ μείνουν στὰ Τρίκκαλα γιὰ νὰ συζητήσουν μὲ τὴ Κ.Ε., μᾶς παρεκάλεσαν, τὸν κ. — καὶ ἐμένα νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦμε.

Ξεκινήσαμε ἀπ' τὰ Τρίκκαλα βέβαιοι πὸς γιὰ νὰ φθάσουμε δὲν θὰ κάναμε περισσότερο ἀπὸ τρία τέταρτα· ὅμως κάναμε δύο ὄρες, γιατί ὁ δρόμος ἦταν πολὺ χαλασμένος.

Μόλις φθάσαμε ἐκεῖ, ἡ πρώτη μας σκέψις ἦταν νὰ ζητήσουμε τὴν ἄδειαν τοῦ καπετάνιου γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦμε τοὺς ὁμήρους. Ψάχνοντας καὶ ρωτώντας κατορθώσαμε νὰ συναντήσουμε μερικὸς ὁμήρους πὸν εἰργάζοντο σὲ ἀγροεῖες (κόβαν ξύλα) καὶ νὰ βρεθοῦμε μπρὸς σὲ μιὰ μικρὴ φάλαγγα ἀπὸ δεκαῆξι, ἀσθενεῖς ὁμήρους πὸν θὰ ἐλευθερώνοντο ἐκεῖνη ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ. Ἀμέσως πλησιάσαμε κι ἀρχίσαμε νὰ τοὺς θέτουμε ἐρωτήματα: — Πῶς λέγεσθε, ἀπὸ ποῦ ἔρχεσθε, πόσο καιρὸ εἴσθε δῶ, καὶ ἄλλες ἐρωτήσεις, σύμφωνα μὲ τὸ ἐρωτηματολόγιο τοῦ Γραφ. Αἰχμαλώτων.

Ἄλλὰ... τί φοβερὸ θέαμα παρουσίαζαν αὐτοὶ οἱ δεκαῆξι ἄνθρωποι.

Ἦσαν ἡμίγυμνοι, ψευδασμένοι, πεινασμένοι, ἄρρωστοι, μὲ κρονοπαγήματα καὶ μάντενε κανεὶς ἀπὸ τὸν τρόπο πὸν μᾶς κοίταζαν τὰ μάτια τους πὸς

θά 'θελαν νὰ πέσουν ἀπάνω μας και νὰ μᾶς μιλήσουν, νὰ μᾶς ποῦν ὅ,τι εἶχαν τραβήξει αὐτοὺς τοὺς δύο μῆρες. Ἄλλὰ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ποῦν λέξη, γιατί ἐφρουροῦντο ἀπὸ («συναγωνιστὲς») πὺν τοὺς παρακολουθοῦσαν, καθὼς και ἐμᾶς. Καὶ τότε μία στιγμή κατόρθωσα νὰ τοὺς ψιθυρίσω πὼς στ' ἀλήθεια τελείωσαν τὰ βᾶσανά τους, και ὅτι στὰ Τρίκαλα τοὺς περιέμενε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Δ.Ε.Σ., ὁ κ. Λαμπέρ, γιὰ νὰ τοὺς στείλει τὸ γρηγορότερο μὲ κάθε θυσία στὰ σπίτια τους. Σ' αὐτὴ τῇ φάλαγγα ἦταν και ὁ κ. — μὲ τὴν κόρη του. Αὐτὰ ὅλα γινόντουσαν μπρὸς στὸ φρουραρχεῖο και ἐκεῖ ἔγινε ἡ πρώτη μας συνάντησις μὲ τὸ στρατοπεδάρχῃ συναγωνιστῇ Εὐγένιο.

Ἡ πρώτη του ἐρώτησις ἦταν, ποιοὶ εἶμαστε και πὼς βρεθήκαμε ἐκεῖ.

Μὲ λίγα λόγια τοῦ ἐξήγησα ποιοὶ εἶμαστε και πὼς βρεθήκαμε ἐκεῖ, και τί θέλαμε. Τότε αὐτὸς ἀγριεμένος μᾶς εἶπε νὰ φύγουμε ἀμέσως, γιατί ἀπαγορευόνται οἱ ἐπισκέψεις. Δὲν πρόκειται κανεὶς νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς ὁμήρους χωρὶς εἰδικὴ ἄδεια τῆς Κ.Ε., κι ὅτι δὲν τὸν συγκινοῦσε οὔτε ὁ Ἐρυθρὸς Σταυρὸς. Τότε πλέον ἄρχισα νὰ τὸν παρακαλῶ νὰ μὴν εἶναι τόσο ἀσθηρὸς, γιατί ἀκόμα κι οἱ Ἰταλοὶ και οἱ Γερμανοὶ ἐπέτρεπαν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὶς φυλακὰς.

Ἄλλὰ σὲ λίγα λεπτὰ ἀκούστηκαν ἄλλες ἄγριες φωνές, κι ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του ὁ καπετάνιος μὲ τὸ ψευδώνυμο «Φόκος», ὁ ὁποῖος στάθηκε μπροστά μου, χτυποῦσε τὸ μπαστοῦνι του στὸ πάτωμα κι ἐφώναζε, «Δείξατε φορικτὴ διαγωγή: πὼς μπήκατε στὸ στρατόπεδό μου χωρὶς τὴν ἄδειά μου;» Τέλος μοῦ ἐπανέλαβε κατηγορηματικῶς πὼς δὲν θὰ ἐπέτρεπε οὔτε σὲ μένα, οὔτε στὸν κ. Λαμπέρ, οὔτε στὸ Θεὸ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴ Λαζαρίνα χωρὶς ἄδεια τῆς Κ.Ε. Καὶ πρόσθεσε: «Ἡμπορεῖς νὰ πεῖς στὸν προϊστάμενό σου πὼς ἐπισκέφθηκες τὸ στρατόπεδο, κι ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄρρωστοι, ἔχουν ψεῖρες, πεινοῦν, κι ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ φάρμακα».

Ὁ καπετάνιος εἶχε πιὰ καταλάβει πὼς θὰ γυρίζαμε τὴν ἐπομένῃ πάλι, και πὼς θὰ βλέπαμε ἀπὸ κοντὰ τὰ χάλια. Καὶ μᾶς προετοιμαζε.

Πράγματι, φύγαμε. Τὰ μεταβίβασα ὅλα αὐτὰ κατὰ λέξιν στὸν κ. Λαμπέρ, ὁ ὁποῖος ἀπεφάσισε μὲ κάθε θυσία νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν ἐπομένῃ τὴ Λαζαρίνα ὁ ἴδιος μὲ τὴν γυναῖκα του.

Τὴν ἄλλη μέρα ξεκινήσαμε ἀπὸ τὴ Λάρισα στὶς 5.1/2 τὸ πρωί, οἱ ἴδιοι, ἐπὶ πλέον ἡ κ. — και ὁ κ. — Ἐχοντες μαζί μας φάρμακα, σαποῦνι, και... τὴν ἄδεια τῆς Κ.Ε., μὲ πρόθεση νὰ περιθάλψουμε μόνοι μας τοὺς ἀσθενεῖς. Πράγμα ἐντελῶς ἀδύνατο, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ἡ ἐπίσκεψις μέσα στὸ στρατόπεδο

Και τώρα θὰ προσπαθήσω, χωρὶς νὰ ξέρω ἂν θὰ τὸ κατορθώσω, νὰ δώσω τὴν εἰκόνα, τὴ φορικτὴ αὐτὴ εἰκόνα, πὺν μοῦ ἐντυπώθηκε τόσο βαθιὰ στὸ μυαλό μου, και πὺν εἶμαι βεβαία πὼς δὲν θὰ τὴν ξεχάσω ποτέ.

Ἦταν πέντε οἱ αἰθουσες, δηλαδή οἱ ἀποθήκες μὲ τοὺς δμήρους. Σκοτεινές, μὲ κάτι παραθυράκια ψηλά, πὸν μόλις ἄφηναν λίγο φῶς νὰ εἰσχωρήσει. Μέσα στὴ κάθε ἀποθήκη ἦταν 300 ὡς 350 δμηροί. Σύνολον 1650. Ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἦταν σκοτάδι. Σὲ λίγο, ὅταν συνήθιζε κανεὶς στὸ φῶς, διέκρινε σκελετωμένα κορμιά, ἡμίγυμνα γονατισμένα καθιστὰ κορμιά, ἀκουμπισμένα τὸ ἓνα δίπλα στ' ἄλλο, γιατί δὲν ὑπῆρχε χῶρος νὰ ξαπλώσουν.

Φυσιογνωμίες ἄγριες, βλέμματα τρομαγμένα, ματιές ἀπελπιστικές, ἀχτένιστα μαλλιά, πὸν δύο μῆνες δὲν εἶχε περάσει χτένι σ' αὐτὰ τὰ κεφάλια. Ψεῖρες, γένεια, πληγές, παντοῦ πληγές, πληγές πὸν σὰν κι αὐτὲς δὲν εἶχα δεῖ ἄλλες. Πληγές πὸν προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀποβιταμίνωση, καὶ πὸν ἤβραν τὴν εὐκαιρία οἱ ψεῖρες νὰ φωλιάσουν.

Πῶς εἶναι τὰτσιμπούρια στὰ σκυλιά; ἔτσι εἶδα ἄνθρωπο, δμηρο, στὴ Λαζαρίνα, ν' ἔχει ψεῖρες στὸ κορμί του.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐκινουῦντο παρὰ μονάχα γιὰ νὰ ξυθοῦν.

Ἐξύνοντο μὲ τὰ δύο τους χέρια σ' ὄλο τους τὸ σῶμα, καὶ διάβαζε κανεὶς στὴ μορφὴ τους μιὰ προσωρινὴ ἀνακούφιση ἀπ' τὸν ἐχθρό, τὴν ψεῖρα, τίς «συναγωνίστριες» ὅπως τίς ἔλεγαν.

Καὶ γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ πὸς ἡ περιγραφή αὐτῆς τῆς εἰκόνας εἶναι ὑπερβολικὴ, ἀναφέρω τὸ ἐξῆς βεβαιωμένο γεγονός.

Ὁμηρος τῆς Λαζαρίνας πλησίασε τὸν κ. Λαμπέρ καὶ τοῦ ἔδειξε μπουκαλάκι πὸν εἶχε γεμίσει μὲ ψεῖρες σὲ διάστημα μισῆς ὥρας.

Ἐπειτα ὁ καπετάνιος Φόκος ἐπέτρεψε νὰ μιλήσει κάποιος καὶ νὰ ἀναφέρει τὰ παραπόνά τους, ἂν τυχὸν ὑπῆρχαν.

Καὶ τότε μᾶς μίλησε ὁ Πιρόεδρος τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου [ἀναφέρεται ἡ πόλη], κ. —

Ἀφοῦ εὐχαρίστησε γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, εἶπεν: «Εἴμαστε εὐχαριστημένοι, εἴμαστε πολὺ εὐχαριστημένοι ἀπ' τὴν περιποίησι πὸν μᾶς κάνουν ἐδῶ. Τρῶμε ζεστὸ φαί, πὸν εἴχαμε ἓνα μῆνα νὰ φάμε στ' ἄλλα στρατόπεδα. Δὲν ἔχει βέβαια ἀλάτι, οὔτε λάδι, ἀλλὰ κι οἱ ἴδιοι οἱ συναγωνιστὰ δὲν ἔχουν. Μᾶς δίνουν ὅ,τι ἔχουν, καὶ γι' αὐτὸ εἴμαστε εὐχαριστημένοι καὶ τοὺς εὐχαριστοῦμε.

Ἀλλά, σᾶς ἱκετεύουμε — καὶ τότε ὄλοι μαζί γονάτισαν καὶ ἄρχισαν νὰ κλαῖνε — σᾶς παρακαλοῦμε ἐλευθερώσατέ μας ἀπὸ δῶ, γιατί ἂν ξανάρθετε σὲ δύο μέρες δὲν θὰ βρεῖτε παρὰ μονάχα πτώματα. Δὲν θὰ βρεῖτε παρὰ μονάχα τάφους».

Καὶ τότε ἄρπαξε τὸν Καπετάνιο «Φόκο», τὸν φίλησε, καὶ τοῦ εἶπε: «Ἀδελφὲ, σῶσε μας, ἐλευθέρωσέ μας. Πεθαίνουμε. Ἐπιτρέπεται στὸν 20ον αἰῶνα νὰ πεθαίνουν οἱ ἄνθρωποι; Νὰ πεθαίνουν ὄλα αὐτὰ τὰ παλικάρια ἀπ' αὐτὸ τὸ μικρὸ ζωάκι πὸν λέγεται ψεῖρα;»

Ἡ συγκίνησίς μας ἦταν μεγάλη. Πῶς νὰ μὴ λυπηθεῖ κανεὶς αὐτὰ τὰ παλικάρια ποὺ σχεδὸν δὲν εἶχαν πιὰ ζωή;

Ὁ κ. Λαμπέρ μᾶς ἔδωσε τὴν ἐντολή στὴν κ. — κι ἐμένα νὰ διανείμουμε σαπούνη μόνες μας, ὁπότε αὐτὴ τὴ φορὰ τουλάχιστον νὰ εἶναι βέβαιος πὼς θὰ φθάσει τὸ προορισμὸν του. Καὶ γιὰ νὰ μᾶς δοθεῖ εὐκαιρία νὰ τοὺς δοῦμε ὄλους, τοὺς παρακαλέσαμε νὰ βγοῦν ἀπὸ τοὺς θαλάμους.

Στὸ θάλαμο ποὺ ἐγὼ ἔκανα τὴ διανομὴ δὲν βγῆκαν 128 ἀπὸ 350, διότι ἦσαν ἄρρωστοι. Κι ἔτσι ἀναγκάστηκα, φυσικά, νὰ μπῶ ἐγὼ στὸ θάλαμο. Τὸ πάτωμα ἦταν μπετόν, ἀλλὰ εἶχαν ρίξει ὡς 20 πόντους ἄχυρο, ποὺ εἶχε κι αὐτὸ φειριάσει.

Καὶ τότε ἀντίκρισα ἀκόμα μιὰ πιὸ τραγικὴ εἰκόνα. Ἀντίκρισα ἀνθρώπους μισοπεθαμένους. «Ἀδελφούλα, ἔλα κι ἀπὸ δῶ, πεθαίνω».

Αὐτὸ ἄκουγα ἀπὸ ξεψυχησμένες φωνές, ἀπ' ὅλα τὰ σημεία. Καὶ λέγανε: «—Ἐγὼ ἔφτυσα αἷμα, —Ἐγὼ ἔχω πληγές στὰ πόδια, δὲν μπορῶ νὰ πατήσω, —Ἐγὼ ἔχω δυσεντερία, —Ἐγὼ ἔχω θέρμες, ψήνομαι στὸν πυρετό». Ποῦ νὰ πρωτοτρέξω, καὶ τί πρώτη βοήθεια νὰ δώσω.

Τοὺς εἶπα πὼς φέραμε φάρμακα, τοὺς ὑποσχέθηκα πὼς γίνεται ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν καὶ νὰ πᾶνε τὸ γρηγορότερο σπίτια τους, καὶ τοὺς ἔδωσα σαπούνη. Αὐτὰ τοὺς ἀνακούφισαν, ὅσο ἦταν δυνατὸν ν' ἀνακουφισθοῦν ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν φθάσει σ' αὐτὰ τὰ χάλια.

Φύγαμε μὲ σφιγμένη τὴν καρδιά, δὲν μιλοῦσε κανεὶς μας.

Ὁ κ. Λαμπέρ ἔσπευσε πάλι στὴν Κ.Ε. καὶ κατόρθωσε νὰ τοὺς ἀποσπάσει τὴν ὑπόσχεση νὰ ἐλευθερώνουν καὶ νὰ μᾶς παραδίδουν καθημερινῶς ἀπὸ 100 δμήρους.

Ποῖν τοὺς ἐλευθερώσουν τοὺς ἔκαναν ἀνάκριση γιὰ ν' ἀποφασίσουν ὅτι δὲν θεωροῦνται δοσίλογοι. Καὶ τοὺς ἔφερναν πεζὴ στὰ Τρίκκαλα στὶς ἐλαστικές φυλακές, ἀπὸ ὅπου τοὺς πέραμα. Γιατὶ δὲν ἐδέχθησαν, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἐξαιρέσεις, νὰ τοὺς παραδώσουν στὴ Λαζαρίνα, ἀπ' ὅπου θὰ πήγαιναν τ' αὐτοκίνητα νὰ τοὺς παραλάβουν.

Κι ἀπὸ τὴ στιγμή αὕτη ἄρχισε ἡ ἐντατικὴ παραλαβή. Κάθε μέρα ξεκινούσαμε ἀπὸ τὴ Λάρισα μὲ αὐτοκίνητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρ. Σταυροῦ ποὺ ὀδηγοῦσαν οἱ ἐθελονταὶ ὀδηγοὶ — καὶ — γιὰ νὰ πᾶμε στὴ Λαζαρίνα ἢ Τρίκκαλα. Στὰ Τρίκκαλα, ὁ κ. —, Πρόεδρος τῆς Κ.Ε.Δ.Ε.Δ., ὅ,τι ὥρα κι ἂν ἔφθαναν οἱ ὄμηροι, τοὺς εἶχε πάντα ἔτοιμο ἓνα ζεστὸ γάλα, ψωμί καὶ κονσέρβα. Κι ἔπειτα ἔφερναν γιὰ Λάρισα, Βόλο. Πολλὲς φορὲς τὸ ταξίδι ἦταν νυχτερινό. Ὑπὸ βροχὴ καὶ χιόνια.

Ἀλλὰ ἡ ἐργασία δὲν ἦταν ἀπλή. Γιατὶ δὲν ἐτρεῖτο ἡ συμφωνία τακτικά. Χρειάστηκε μάλιστα ἄρκετὲς φορὲς νὰ παραμείνουμε ὡς τὶς δέκα, ἔντεκα μ.μ. στὶς φυλακὲς γιὰ τὴ παραλαβή.

Δύο ομάδες ἀπὸ 307 καὶ 260 ὁμήρους παρεδόθησαν μέσω Καρδίτσας, Δεμερλί, Φάροσαλα, Βόλο. Ἡ μεταφορὰ παρουσίαζε ἰδιαίτερη δυσκολία, γιατί εἶχε ἀνατωχθεῖ μιὰ γέφυρα. Γι' αὐτό, στὸ σημεῖο ποὺ σταματοῦσαν τὰ δύο ἀντιθέτως ἐρχόμενα τρένα, οἱ ἐπιβάτες κατέβαιναν, ἄλλαζαν ἀμαξοστοιχία, διανύοντες 180 μέτρα πεζή. Χρειάσθηκε λοιπὸν ὁ κ. καὶ ἡ κ. Λαμπέρ νὰ βρίσκονται στίς ὁκτώ τὸ πρωὶ στὴ Λαζαρίνα γιὰ τὴν παραλαβὴ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, ἐγὼ δὲ νὰ πάω, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ κ. Λαμπέρ στὸ σημεῖο ὅπου οἱ ὁμηροὶ θ' ἄλλαζαν τρένο. Ἡ μετάβασίς μου ἔγινε μὲ τὸ αὐτοκίνητο ὡς τὸ Δεμερλί, καὶ ἔπειτα πεζή, σὲ ἀπόσταση πέντε χιλιόμετρα, ἀκολουθώντας τίς σιδηροδρομικὰς γραμμὰς. Ἀπαγορεύετο νὰ πατήσῃ κανεὶς σὲ δρόμο ἢ σὲ μονοπάτι, γιατί ὑπῆρχαν ἀκόμη πολλὰς νάρκες.

Οἱ παραδόσεις ἔγιναν ἀπὸ τὸν συναγωνιστὴ — ὡς ἐξῆς:

Μοῦ παρέδωσε κατάλογο. Τοὺς κάλεσα ὅλους ὀνομαστικῶς. Ὑπέγραψαν ὅλοι τὸ πρωτόκολλο, ποὺ πῆρε ὁ συναγωνιστής. Μπήκαν ὅλοι στὸ τρένο Βόλου. Στὸ ἴδιο τρένο μπήκα κι ἐγὼ, ὡς τὸ Δεμερλί. Κι ἐκεῖ τελειώσαμε τίς τελετυαῖες διατυπώσεις τῆς παραλαβῆς. Ὑπογράψαμε καὶ οἱ δύο, ὁ — ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ε.Α.Α.Σ. κι ἐγὼ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Δ.Ε.Σ. τὸ πρωτόκολλο σὲ ἔξι ἀντίτυπα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο παρέδωσα στὸν κ. Λαμπέρ.

Τὴν ἐπομένη θὰ γινόταν μιὰ μικρότερη παράδοσις ἀπὸ 80 ὁμήρους στὰ Τρίκαλα τὸ βράδι, μετὰ τίς 8 μ.μ. Οἱ ὥρες ἦταν πάντα ἄγνωστες.

Ὁ κ. Λαμπέρ ποὺ θὰ πήγαινε στὰ Τρίκαλα μὲ παρεκάλεσε νὰ μείνω στὴ Λάρισα καὶ νὰ ὀργανώσω βραδινὸ κατάλυμα γιὰ ὕπνο καὶ νὰ ἔχω ἔτοιμο φαγητό.

Προσπάθησα, ὅσο μοῦ ἦταν δυνατόν, νὰ ἐτοιμάσω κάτι καλὸ. Γιὰ τὸν ὕπνο ἔπρεπε ὅπωςδήποτε ν' ἀποτανθῶ στὸ φρούραρχο τοῦ Ε.Α.Α.Σ., ὁ ὁποῖος, πρέπει νὰ ὁμολογήσω, μὲ ἐξυπηρέτησε ἀρκετά.

Τοὺς τοποθετήσαμε στὴν ἐβραϊκὴ σχολὴ Χάβρα. Στὴν ἐτοιμασίᾳ τοῦ καταλύματος μὲ βοήθησαν πολλὴ τρεῖς ἐθελοντίνες ἀδελφές τῆς Λαρίσης, οἱ Δες — καὶ —. Ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα μᾶς δάνεισε τσουβάλια καὶ τὰ στρώσαμε ἀπὸ δέκα, τὸ ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο, γιὰ στρώμα, στὸν κάθε ὁμηρο. Γιὰ φαγητὸ πῆγα στὸ ἐστιατόριο «—» στὴ κεντρικὴ πλατεία τῆς Λαρίσης καὶ παρεκάλεσα τὸν ἰδιοκτήτη ἂν ἦταν διατεθειμένος νὰ μαγειρέψῃ μὲ τὰ ὑλικά ποὺ θὰ τοῦ ἔδινά, δηλαδὴ ρύζι, κὸρν-μπιφ καὶ λίπος, πιλάφι γιὰ 80 ὁμήρους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤρχοντο ἄγνωστο τί ὥρα τὴ νύχτα. Τὸ δέχθηκε εὐχαριστῶς.

Μὲ τὴν ἀμοιβὴ τῶν 3500 χιλ. δραχμῶν ἤλθαμε στὴν ἐξῆς συμφωνία. Νὰ εἶναι ζεστὸ τὸ πιλάφι σ' ὀποιαδήποτε στιγμὴ, νὰ φᾶνε σὲ στρωμένα τραπεζάκια (ἀφοῦ τοῦ ἐξήγησα, φυσικά, πὼς ἐπρόκειτο γιὰ ἀνθρώπους ψευδισμένους) καὶ νὰ ἔχει θέρμανση στὴν αἴθουσα. Ἦταν ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, κι ὅλα ἔγιναν πολὺ τακτικά.

Οι δημηροί ήλθαν στis δώδεκα παρὰ τέταρτο. Τὸ δὲ πιλάφι πράγματι ἦταν περίφημο.

Οἱ δημηροί, οἱ καημένοι, στὴν ἀρχὴ δὲν τολμοῦσαν νὰ καθήσουν. Ἐπειτα δμως εὐχαριστήθηκαν τόσον, πὸν ἔλεγαν· «Ἀδελφούλα, ἐδῶ εἶναι παράδεισος». Παρουσιάσθηκε κι ἓνας ἀνώνυμος δωρητὴς πὸν προσέφερε αὐθόρμητα 10 ὀκ. κρασί. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ πρὶν φύγουν γιὰ τὸ Βόλο τοὺς δώσαμε ζεστὸ γάλα μὲ ψωμί. Κι ἄλλος δωρητὴς, ὁ κ. —, προσέφερε ἀβγά καὶ κονιάκ.

Σὲ διάστημα 14 ἡμερῶν κατόρθωσεν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ κ. Ἀνδρέας Λαμπέρ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀπελευθέρωση καὶ παράδοση 1100 δυστυχημένων ὁμήρων πὸν ἤδη βρίσκονται στὰ σπίτια τους. Καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴ Λαζαρίνα 666 ἄλλων, οἱ ὅποιοι θεωρηθέντες ἀπὸ τὸ Ε.Λ.Α.Σ. δοσίλογοι δὲν παρεδόθησαν στὸν Ἐρυθρὸν Σταυρὸν, ἀλλὰ ἐγκατεστάθησαν στis φυλακὲς Τρικκάλων.

Ἐκεῖ βρίσκονται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ γιὰ ζητήματα τροφῆς καὶ φαρμάκων, ὡς τὴν τελειωτικὴν ἀπελευθέρωσή τους.

Τὸ Στρατόπεδο τῆς Λαζαρίνας δὲν ὑπάρχει πιά.

Σημ. Γιὰ νὰ καταλήξουν στὸ στρατόπεδο Λαζαρίνας αὐτοὶ οἱ δημηροί ἔκαναν τὴν ἐξῆς διαδρομὴν.

Οἱ τῆς Χαλκίδος μεταφέρθησαν στὴν Στυλίδα, καὶ ἔπειτα Ἄνω Γιανιτσού, Κάτω Γιανιτσού, Πλατύστομο, ὅπου παρέμειναν 8 ἡμέρες, κατόπιν Λαμίαν-Δομοκὸ ὅπου ἔμειναν 8 ἡμέρες, ὕστερα ἐπιστροφὴ Πλατύστομο, Ρεντίνα. Ρεντίνα εἶναι μία ὑψηλὴ κορυφὴ ἀποκλεισμένη ἀπὸ χιόνια, καὶ πὸν ὡς μοναδικὴ τροφὴ εἶχαν ὠμὰ ρεβύθια. Μετὰ τοὺς κατέβασαν πίσω, Πλατύστομο-Λαμία, καὶ ἀπὸ μονοπάτια σκαρφαλώνοντας στὰ βουνὰ ἐφθασαν στὴν Λαζαρίνα.

Οἱ τῶν Ἀθηνῶν δημηροί ἀκολούθησαν τὸν ἴδιον δρόμο. Βεβαιωμένο γεγονός εἶναι πὼς ὅσοι δὲν μποροῦσαν νὰ προσχωρήσουν ἐπειδὴ ἦσαν κουρασμένοι τοὺς ἐκτελοῦσαν.

Ἐκθεσις —, πὸν συνόδευσε τὸν κ. Α. Λαμπέρ ὡς ἀδελφὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Ἀθήνα τῆ 28 - 2 - 45

Ἡ Ἐκθεσις αὐτὴ ἐδόθη εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Δ.Ε.Σ. κ. Ἀνδρέα Λαμπέρ ὁ ὅποιος τὴν ἔστειλε εἰς Γενέβην· ἐπίσης ἀντίγραφον ἐδόθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ἐρυθρὸν Σταυρὸν, Τμῆμα Ἐθελοντῶν.

2

ΤΟ ΚΙΝΗΤΟ ΙΑΤΡΙΚΟ ΣΥΝΕΡΓΕΙΟ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

Ὡς ἐθελοντὶς ἀδελφὴ τοῦ Ἑ(λληνικοῦ) Ἐ(ρυθροῦ) Σταυροῦ ἐργάστηκα μὲ τὰ κινητὰ Ἱατρικὰ συνεργεῖα (Κ.Ι.Σ.), αὐτοκίνητο πὸν μὲ ἔρανο πὸν ἔκανε

στὴν Αἴγυπτο ἢ Α.Β.Υ. ἢ Πριγκίπισσα Φρειδερίκη τοῦ Διαδόχου μᾶς ἔστειλε στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ συνεργεῖο μας μὲ κατεύθυνση τὴν Ἠπειρο ἐγκατεστάθηκε στὴν Πρέβεζα καὶ ἐπισκέφθηκε σὲ χρονικὸ διάστημα δύο μηνῶν 53 χωριά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 29 ἦταν ὄρεινά.

Σκοπὸς τοῦ συνεργείου ἦταν κυρίως ἡ ἰατρικὴ περίθαλψις, διανομὴ φαρμάκων καὶ τροφίμων στοὺς ἀσθενεῖς, ἀντιτυφικὸς ἐμβολιασμὸς καὶ δαμαλισμὸς.

Ὅλα αὐτὰ φυσικὰ ἐκ μέρους τοῦ Ε.Ε.Σ. δωρεάν. Ἐπίσης συμπλήρωμα δελτίου πληροφοριῶν.

Τὸ συνεργεῖο μας ἀποτελεῖτο ἀπὸ ἕναν γιατρό, μία ἐπισκέπτρια ἀδελφή, δύο συνοδοὺς, ἕναν ὁδηγό, καὶ μένα τὴν ἐθελοντίνα ἀδελφή.

Ἐπειδὴ πολλὰ ὄρεινά χωριά ἦταν σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, τὴν Πρέβεζα, παίρναμε τὴν σκηνή μας καὶ τὴν στήναμε στὴν ὑπαιθρο.

Ἡ ἐκκίνησις γιὰ τὴ δουλειὰ γινότανε πάντα πολὺ πρωί. Ὅπου ὑπῆρχε δρόμος, φυσικὰ πηγαίναμε μὲ τὸ αὐτοκίνητο. Ὅπου ὅμως δὲν ὑπῆρχε, πηγαίναμε μὲ ζῶα ἢ καὶ πεζή. Πολλὲς φορὲς 5-6 ὥρες, γιὰ τὴν σὲ πολλὰ χωριά δὲν εἶχαν μείνει ζῶα. Τοὺς τὰ εἶχαν πάρει οἱ Ἰταλοὶ, οἱ Γερμανοὶ, ἢ καὶ ἀκόμα, στὸ κίνημα ἀπάνω, μεταξύ τους οἱ χωρικοὶ βρῆκαν εὐκαιρία νὰ κλέβουν ζῶα ἀπὸ τὸ ἕνα χωριὸ στὸ ἄλλο.

Τὸ Χωριὸ

Μόλις φθάναμε στὸ χωριὸ, ἀμέσως καλοῦσα τὸν παπά, τὸν πρόεδρο τῆς Κοινότητος, τὸ δάσκαλο καὶ τοὺς ἔλεγα τὸ σκοπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ συνεργείου ἐκεῖ. Μὲ λίγα λόγια τοὺς ἐξηγοῦσα γιὰ τὸν τόσον καιρὸ ὃ Ε.Ε.Σ. δὲν μποροῦσε νὰ ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μαζί τους. Γιὰ τὸν βάρβαρο κατακτητὴν ὅχι μόνον εἶχε καταστρέψει τοὺς δρόμους καὶ τὰ μέσα μεταφορᾶς, ἀλλὰ καὶ δὲν τὸ ἐπέτρεπε.

Τοὺς ὑποσχέθηκα πὸς ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὃ Ε.Ε.Σ. θὰ βρίσκεται σὲ συνεχῆ ἐπαφὴ μὲ τὴν ὑπαιθρο. Καὶ εἶδα ἀληθινά, μὲ τὴν ὑπόσχεσή μου αὐτή, νὰ λάμπουν ἀπὸ χαρὰ τὰ μάτια ἐκείνων πὸν τ' ἄκουσαν. («Ἀλήθεια τὸ λές, ἀδελφοῦλα, θὰ μᾶς βοηθήσει ἡ Πρωτεύουσα;»)

Μὰ ἦταν πραγματικὰ συγκίνησις, γιὰ τὴν καρεῖς πὸν δὲν ἔχει πάει σ' αὐτὰ τὰ ὄρεινά χωριά μονάχος του δὲν μπορεῖ νὰ νιώσει τί εἶναι γιὰ τὸ χωρικὸ μὴ ὑπόσχεση πὸν ἐπιτέλους πιστεύει νὰ εἶναι ἀληθινή.

Θὰ προσπαθήσω, μὰ δὲν ξέρω ἂν τὸ κατορθώσω, νὰ δώσω τὴν εἰκόνα ἐνὸς καταστραμμένου χωριοῦ.

Ὅταν οἱ χωρικοὶ ἔβλεπαν τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Γερμανοὺς νὰ ξεπροβάλλουν ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ νὰ κατευθύνονται στὸ χωριὸ τοὺς, καταλαμβάνοντο ἀπὸ τέτοιο πανικὸ, πὸν ὅπως βρίσκοντο ἐπαιρναν τὰ βρέφη τους ἀγκαλιὰ καὶ ἔφευγαν γιὰ νὰ κρυφτοῦν σὲ καμιὰ σπηλιά, σὲ τίποτε θάμνους ἢ λαγκάδια.

Και από κεί που ήταν κρυμμένοι έβλεπαν τις φλόγες του χωριού τους που καιγόταν, κι ήξεραν πως αυτό ήταν το σπίτι τους, τα ρούχα τους, τα ζώα τους, όλο τους το βίος.

Αυτή η καταστροφή του χωριού διαρκούσε περίπου 2 - 3 ημέρες. Μετά οι φοβεροί κατακτηται έφευγαν, και τότε οι χωρικοί γύριζαν πίσω. Μά αλίμονο, τί έβρισκαν. Καμμένα, γκρεμισμένα λεηλατισμένα, τα σπίτια τους. Δεν είχαν μείνει πια παρά μονάχα ερείπια.

Και τότε τί έγινε;

Σε κάθε μη καταστρεμμένη γωνιά συγκατοίκησαν δύο-τρεις οικογένειες μαζί. Και σήμερα βλέπουμε σ' ένα δωμάτιο 18-20 γέροι, νέοι, παιδιά, βρέφη, να ζούν μαζί.

Μά το τραγικότερο είναι ότι σήμερα, που πέρασαν δύο τρία χρόνια από την καταστροφή, γιατί πολλά χωριά κήηκαν το '42 ή το '43, ακόμη σήμερα αυτοί οι άνθρωποι εξακολουθούν να κατοικοῦν μαζί και να μὴν έχουν σκεῦη να μαγειρέψουν, να μὴν έχουν κουτάλια, πιρούνια, μαχαίρια, πιάτα να φάνε. Τρώνε με τα χέρια, το διεπίστωσα μόνη μου.

Ύγιεινή κατάσταση

Στο Φανάρι 100% κακοήθης έλονοσία, πρισμένες κοιλιές, μεγαλοσπληνίες, καλαζάρ. Και στα μικρά παιδιά αδενίτις, προφυματίωσις σε όλα.

Στην επαρχία Φιλιππιάδος και Νικοπόλεως 80% έλονοσία. Τα παιδιά όμως 100% αδενικά.

Ψώρα παντού, που εὔτυχως με το φάρμακο «άραχνίλ» θεραπεύσαμε άμέσως. Μά δεν μπορώ να πώ το ίδιο και για τις ψείρες, γιατί είχα ελάχιστο αντιψθειριακό φάρμακο.

Ή Τροφή

Ξυνόγαλο το πρωί, το μεσημέρι και το βράδυ, μικροί και μεγάλοι.

Το ψωμί

Μιά μεγάλη μαύρη λάσπη, ζυμωμένο από καλαμπόκι και σίκαλη.

Ό ρουχισμός

Χιλιομπαλωμένα κουρέλια, ραμένα άπάνω τους γιατί δεν υπάρχουν κουμπιά. Το βράδυ δεν γδύνονται, και κατά συνέπειαν δεν πλένονται.

Οί παπάδες

Πολύ δυστυχείς και πάμπτωχοι. Για ράσα φοροῦν τσουβάλια, και σε ερώτησή μου τί έχουν ανάγκη, απ' όλους πήρα την ίδια άπάντηση: «έσω-ρουχα, άδελφή, και παπούτσια». Από 53 παπάδες που συνήτησα οι δύο μονάχα φοροῦσαν παπούτσια. Ό παπάς της Σκαφιδωτής, που όπως μονάχος του μου είπε ήταν πλούσιος, και ό του Γοργομούλου, που τα είχε δανεισθει.

Οί δάσκαλοι

Δυστυχέστεροι και από τούς παπάδες. "Όταν μάλιστα δέν είναι και μέσα από τὸ χωριό, ἀλίμονο, πεινᾶνε.

Πῶς νὰ ἔχει κέφι νὰ διδάξει;

Στὸ χωριό Στεφάνι συνήντησα δύο δασκάλους 24 και 26 χρονῶν. Δύο κουνουεδάκια. Μὲ πλησίασαν ἀφοῦ εἶχα τελειώσει τὸ ἱατρεῖον μὲ ὄφος μᾶλλον ἀναιδές. "Όταν τούς εἶδα, ἔμεινα κατάπληκτη. Πῶς δέν εἶχαν ἔλθει στὸ ἱατρεῖο, τέτοια χάλια εἶχαν, και τούς τὸ εἶπα. «Μὰ δέν εἴμαστε ἄρρωστοι, ἀδελφή, πεινᾶμε μονάχα». Τότε κατάλαβα ἀμέσως, και γι' αὐτὸ τούς κράτησα δυόμισι ὥρες σὲ συζήτηση. Καὶ ὅταν χωριστήκαμε, εἴμαστε οἱ πιὸ καλοὶ φίλοι.

Γιατροὶ — Νοσοκομεῖα — 'Αδελφές

Δέν ὑπάρχουν. "Όποιος πάθει (θέρμες), ἂν βρεῖ παίρνει κινίνο ἢ ἀττεμπρίνες. Καὶ ἂν δέν ἔχει ἔλνοσσία, πεθαίνει.

"Όλος ὁ Νομὸς τῆς Προέβεζας ἐξυπηρετεῖται ἀπὸ τρεῖς γιατροὺς πὸν βρίσκονται μέσα στὴν Προέβεζα, και πὸν ποτὲ δέν ἐπισκέπτονται τὴν ὕπαιθρο. Τόσον πὸν μᾶς ἐδήλωσαν πὸς δέν εἶναι διαθετιμένοι νὰ πᾶνε, οὔτε νὰ στείλουν νοσοκόμο γιὰ νὰ κάνει τὸ δεύτερο ἀντιτυφικὸ ἐμβόλιο στὰ ὄρεινὰ χωριά, και ἐπομένως νὰ εἶναι εἰς γνῶσιν μας και νὰ μὴν κάνουμε οὔτε τὸ πρῶτο.

Και ἀπὸ ἕναν γιατροῦ ἀκόμη, πὸν εἶναι ὁ μεγαλύτερος μαυραγορίτης πὸν ὑπάρχει. Αὐτὸς κατοικεῖ στὸ χωριὸ Λούρος, και ἐξυπηρετεῖ 14 χωριά τῆς περιφερείας τοῦ Λούρου. Κάθε ἱατρικὴ ἐπίσκεψις κοστίζει στὸ χωρικὸ 6-8 ὀκάδες στάρι, και ἀλίμονο ἂν χρειαστεῖ και καμιὰ ἔνεσις. Ξέρω πὸς σ' ἕνα χωρικὸ ζήτησε 80 ὀκάδες καλαμπόκι γιὰ μιὰ σειρὰ ἐνέσεις. Ἡ δὲ φτεινὴ παραγωγή αὐτοῦ τοῦ χωρικοῦ ἦταν 20 ὀκάδες καλαμπόκι.

'Επίσης ξέρω πὸς στὸ ἴδιο χωριὸ ὁ φαρμακοποιὸς πουλάει τις ἀττεμπρίνες μισὴ ὀκά καλαμπόκι τῆ μιὰ.

Πρὶν ἐπιστρέψω στὴν Ἀθήνα ἐζήτησα τὴν ἄδεια ἀπὸ τὴν προϊσταμένη τὴν κ. —, και μοῦ ἐπέτρεψε ν' ἀφήσω μερικά φάρμακα στὸν πρόεδρο τῆς κοινότητος, ὁ ὁποῖος τὸ γνωστοποίησε και στὰ 14 χωριά πὸς ὁ Ε.Ε.Σ. ἄφησε 6000 ἀττεμπρίνες, 6000 προκινίνες, 500 κινίνα και ἄλλα πολλὰ φάρμακα πὸν θὰ διανεμηθοῦν δωρεάν.

Συμπέρασμα

1. Ἄμεσος και ἀπόλυτος ἀνάγκη ἔστω και προχείρου στεγάσεως.
2. Γρήγορα τροφή στὰ ἀδενικά παιδάκια, γιὰ νὰ προλάβουμε τὴ φυμκτώση.
3. Κινίνο και ἀττεμπρίνες ὅσο μποροῦμε περισσότερες, γιὰ νὰ παίρουν προφυλακτικῶς ἀκόμη και ὅσοι δέν ἔχουν ἔλνοσσία.

4. Ἱατρεῖα νὰ δημιουργηθοῦν στὴν ὑπαιθρο. Στὸν Νομὸ τῆς Πρέβεζας μποροῦν νὰ ὀργανωθοῦν στὴ Βρυσούλα, στὸ Κανελάκι, στὴ Φιλιπιάδα, στὸ Λοῦρο καὶ ἄλλοῦ.

5. Ὅλοι νὰ τρέξουμε στὴν ὑπαιθρο νὰ βοηθήσουμε τοὺς παπᾶδες καὶ τοὺς δασκάλους, ἀπ' τοὺς ὁποίους περιμένουμε νὰ διδάξουν καὶ νὰ μορφώσουν τὰ παιδιά μας. Τὰ παιδιά ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ἄξια νὰ κρατήσουν τὴν ἱστορία τῆς Πατρίδος μας καὶ τῶν προγόνων μας ψηλὰ καὶ ἔνδοξα.

Ἐθελοντῆς Ἀδελφῆ

[ὑπογραφή]

Ἡμ. 30 Ἰουλίου 1945